

Hur kan studenter rustas för att möta våld och våldsutsatthet i sin framtida yrkesroll

Exempel från fysioterapeutprogrammet i Göteborg

Anna Bjarnegård Sellius, Eva Holmgren

Anna Bjarnegård Sellius, legitimerad fysioterapeut, utbildningskoordinator.

Sahlgrenska akademien, Institutionen för neurovetenskap & fysiologi, Göteborgs universitet.

E-post: anna.b.sellius@gu.se

Eva Holmgren, legitimerad fysioterapeut, universitetslektor.

Sahlgrenska akademien, Institutionen för neurovetenskap & fysiologi, Göteborgs universitet.

E-post: eva.holmgren@neuro.gu.se

Professioner inom hälso- och sjukvården har ett ansvar samt en god möjlighet att upptäcka våldsutsatthet. Inte sällan söker våldsutsatta personer vård upprepade gånger för olika symtom och kroppsliga besvär. Studier visar att många av de patienter vi möter med långvariga besvär har tidiga erfarenheter i livet av våld och flera av de vanligaste smärttillstånden har kopplingar till sexuella övergrepp.

På fysioterapeutprogrammet vid Göteborgs universitet har undervisning gällande våld i nära relationer varit aktuellt sen 2011. Studenterna får genom ett strukturerat upplägg, inkluderat progression under utbildningens gång, teoretisk kunskap om våld och dess mekanismer, färdighetsträning i att identifiera våldsutsatthet och verktyg för att hantera sin professionella roll och sitt ansvar.

Healthcare professionals have a responsibility and a good opportunity to detect exposure to violence. It is not uncommon for abused people to seek care repeatedly for various symptoms and physical ailments. Studies show that many of the patients we encounter with long-term problems have early experiences in the life of violence and several of the most common pain conditions have links to sexual abuse.

At the physiotherapist program, University of Gothenburg, teaching regarding violence in close relationships has been relevant since 2011. The students gain theoretical knowledge about violence and its mechanisms, skills training in identifying victims of violence and tools for managing their professional role and responsibilities. The knowledge about violence is given in a structured approach with progression during the study program.

Introduktion

Erfarenheter i livet av våld och våldsutsatthet lämnar avtryck i kroppen och påverkar på olika sätt vår hälsa. Förutom fysiska och mentala faktorer har också emotionella och sociala faktorer stor betydelse för vårt allmänna mående (1). Förutom de fysiska trauman våld kan medföra ger det en försämrad psykisk hälsa och de mekanismer normaliseringsprocessen medför gör att ohälsan ofta manifesteras i kroppen (2). Vid olika former av utsatthet och svåra händelser i livet reagerar kroppen med ett stressfysiologiskt pådrag och personen kan bli oförmögen att uttrycka sig via tankar, känslor eller handlingar (3). Personer som lever eller har levt i en utsatt och oberäknelig situation befinner sig ofta i ett slags överlevnadsläge där kroppen ständigt är uppvarvad och i beredskap (4). Hjärtfrekvensen är hög och andningen ytlig, snabb eller återhållen. Personen är beredd på försvar eller flykt och när hotet är övermäktigt, blir konsekvensen uppgivenhet och kroppen handlingsförlamad.

Personen är själv ofta omedveten om sina försvar och symtom, och kan inte själv reglera sina fysiologiska reaktioner. De återhållna känslorna kan ta sig uttryck i kroppen genom ökad muskulär spänning. Den ökade spänningsnivån påverkar kroppens hållning, rörelsemönster och andning, vilket kan leda till förändrad rörelsedynamik och ett förändrat kroppsspråk. Andra vanliga symtom är smärta, huvudvärk, yrsel, hjärtklappning, domningar och stickningar, samtliga viktiga symtom att identifiera vid en bedömning inom vården (5). Inte sällan söker våldsutsatta personer vård upprepade gånger för olika symtom och besvär i kroppen, inte enbart för de behov som uppstår på grund av skador efter våldshändelsen i sig (1).

WHO:s rapport från 2013 (6) visar att kvinnor som fysiskt eller sexuellt missbrukas av sin partner i högre utsträckning rapporterar ett antal viktiga hälsoproblem än de som inte utsatts vilket även nationella studier i Sverige bekräftar (5, 6). Studier visar att många av de personer vi möter med långvariga besvär har tidiga erfarenheter i livet av våld och flera av de vanligaste smärttillstånden har kopplingar till sexuella övergrepp (1, 7). En enkät- och registerstudie genomförd av Nationellt centrum för kvinnofrid (1) kunde se att det var mer än dubbelt så vanligt att utsatta kvinnor upplevde sämre fysisk hälsa jämfört med dem som inte varit utsatta. Liknande mönster, sågs för de som utsattes i barndomen jämfört med de kvinnor som inte hade erfarenheter av allvarligt fysiskt våld i barndomen (1).

Få personer berättar spontant om sin utsatthet och situationen är ofta omgärdad av känslor av skam och skuld (1). För professioner inom hälso- och sjukvård finns ett stort behov av grundläggande kunskap om våld och våldsutsatthet, dess konsekvenser och fördjupning i särskilt utsatta grupper. Vården har ett

ansvar att upptäcka och identifiera våld i nära relationer (2, 8).

Baserat på ovanstående är det viktigt att vårdgivare ställer frågan om våldserfarenhet i anamnes och att det görs rutinmässigt till varje patient (2). Det är således viktigt att ämnet introduceras redan under professionernas grundutbildning för att ge studenter möjlighet att lära sig identifiera, uppmärksamma och fråga kring våld och hur det professionella samtalet kan genomföras. Studenter behöver färdighetsträning i att identifiera våldsutsatthet och verktyg för att hantera sin professionella roll och förstå professionens ansvar (2, 8).

Den här artikeln syftar till att beskriva den undervisning, gällande våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor, som skapades 2011 och som bedrivs inom fysioterapeutprogrammet i Göteborg. Därefter har det vidareutvecklats kontinuerligt och bland annat anpassats till det nya examensmålet för våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor som gäller från 2018.

Fysioterapeuter arbetar nära personen och via kroppen och får genom möten över tid ofta en god relation till sina patienter. Inte sällan kommer berättelsen när fysioterapeuten ställer en fråga eller tar fysiskt i personen vid undersökning och behandling. Genom fysioterapeutens kunskap om kroppen, stress och fysiologi kan de förstå, möta, förklara och ta med vetskapen om utsatthet i sin behandling. Den fysioterapeutiska behandlingen strävar därefter att återfå tilliten till kroppen och därmed en ökad egenkontroll av kroppsliga reaktioner och symtom.

Upplägg

På det treåriga utbildningsprogrammet till fysioterapeut vid Göteborgs Universitet följer undervisning om våldsutsatthet en strimma under flera terminer i stället för en enskild kurs eller temavecka. Utbildningsplanens examensmål är i huvudsak kopplade till lärandemålen i två kurser; en under termin två och en i termin fem (Tabell 1). Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer är dock närvarande i fler av programmets kurser och återfinns i en del läraktiviteter anpassade till aktuell kurs, tillgängligt för att underlätta process och förankring av ämnet i fysioterapi. Den pedagogiska tanken med befintligt upplägg är att det aktualiserar kunskapen vid fler tillfällen och också uppmärksammar studenten på att mötet med en våldsutsatt person kan ske i alla verksamheter. Det följer även tanken kring progression över tid inom utbildningsplanen. I takt med att studenter kommer längre i sin utbildning ställs högre krav på komplexitet och professionell utveckling. Upplägget syftar till att främja studenternas lärprocess med stegvis kunskapsinhämtning, reflektion och koppling till respektive kurs. Därigenom är förhoppningen att kunskapen blir mer kopplad till professionell praxis.

Tabell 1 Examensmål och lärandemål för mäns våld mot kvinnor samt våld i nära relationer inom fysioterapeutprogrammet i Göteborg

Examensmål, utbildningsplan	Lärandemål i kursplan	
	Termin 2	Termin 5
Kunskap och förståelse visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer	Redogöra för förekomst och konsekvenser av mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i Sverige	Visa förståelse för konsekvenser av mäns våld mot kvinnor och barn på individ-, organisations- och samhällsnivå
	Förstå de olika definitionerna av våld och vilka konsekvenser det kan få för den utsatta individen	Redogöra för olika stödjande interventioner för våldsutsatta
	Identifiera och ge exempel på hur barn påverkas av och förhåller sig till mäns våld mot kvinnor	
	Kortfattat förklara innebörden av begreppet mänsklig rättighet	
Färdighet och förmåga	Visa insikt i kvinnors och barns utsatthet i nära relationer med våld	Tillämpa kunskap om våld och våldsutsatthet i det fysioterapeutiska mötet, undersökning och behandling
Värderingsförmåga och förhållningsätt	Visa insikt om professionellt förhållningsätt inom området våldsutsatthet	Reflektera över fysioterapeutens roll för våldsutsatta individer

Innehåll

Det första momentet i *termin 2* innehåller grundläggande fakta kring våldets prevalens och hälsokonsekvenser för barn och vuxna, särskilt sårbara grupper, våldets orsaker, normaliseringsprocessen, lagar och riktlinjer, bemötande från vårdgivare, samverkan med mera (tabell 1). Föreläsningar i kursen belyser såväl barn- som vuxenperspektiv. I kursens innehåll finns också utbildning kring mänskliga rättigheter inklusive sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) vilket är viktig kunskap i sammanhanget.

Föreläsningar inom ämnet våldsutsatthet berör studenterna och det är därför viktigt att de följs upp med lärarledda seminarier. Vid seminariet får studenterna reflektera kring definition av våld, normer kring våld och våldsutsatthet samt vikten av att vårdpersonal lyfter frågan i patientmötet. Det är viktigt att olika tankar och känslor får utrymme och kan bemötas och stödjas. I studentgruppen finns personer med självupplevda erfarenhet av våld. Det kan därför vara hjälpsamt att vid kursintroduktionen vara tydlig med vad de olika läroaktiviteterna innebär så att studenten kan kontakta kursledare i förväg om de är oroliga för sina egna reaktioner.

Momentet examineras via patientfall där studenterna får formulera möjliga problemområden och hur de vill fråga kring dessa.

I *termin 3* läser studenterna en kurs i *gerontologi/geriatrik* och kunskap om *fysioterapi hos äldre* personer. Här sker tillämpningen av undervisning om våld i en läraaktivitet om äldres våldsutsatthet fr.a. äldre kvinnor är angivet som en särskilt utsatt grupp. Genom normer och förutfattade meningar hos vårdgivare riskerar äldres utsatthet att missas och vikten av att grundutbildningen lyfter frågan är stor. Studenterna kan med utgångspunkt i korta filmer och reflekterande seminarium lyfta och diskutera frågor, normer och utmaningar i att identifiera och uppmärksamma risker för utsatthet. Vid demenssjukdom finns särskilda utmaningar där den sjuke personen kan vara såväl utsatt som förövare.

Ett annat exempel på läraaktivitet är i *termin 4* då studenterna läser *rehabiliteringsmedicin, neurologi och barn*, och våldsutsatthet lyfts utifrån dessa perspektiv in i undervisningen. *Barns* särskilda utsatthet och svårigheter diskuteras med fokus på konsekvenser av våld mot barn, orosanmälan, anmälningsskyldighet och hälso- och sjukvårdens ansvar.

Funktionsnedsättning innebär ökad risk att utsättas för våld och det kan vara svårt att upptäcka. Osynlighet, sårbarhet och beroende gör kvinnor med funktionsnedsättning särskilt utsatta för mäns våld. Personer med funktionsnedsättning riskerar att utsättas för våld som är direkt kopplat till funktionsnedsättningen. Studenterna får med utgångspunkt i filmer och egna erfarenheter, reflektera och ge exempel på olika situationer där de skulle kunna upptäcka och ställa frågor kring våldsutsatthet.

I *termin 5* fokuseras på *psykiatri*, psykisk ohälsa och våldsutsatthet. Personer med olika typer av psykisk ohälsa eller sjukdom tillhör de särskilt utsatta och sårbara grupperna. Diagnosen PTSD (post traumatic stress disorder) lyfts särskilt ur ett fysioterapeutiskt perspektiv då personer utsatta för trauma och övergrepp finns i diagnosgruppen. Undervisningen lyfter fysioterapeutisk bedömning och behandling och det finns möjlighet för studenterna att diskutera, med såväl fysioterapeut specialiserad inom området som att möta en person med erfarenhet av att ha varit utsatt, i undervisningen. Momentet är mycket uppskattat av studenterna och lämnar ett starkt avtryck.

I den andra kursen under utbildningen med uttalade lärandemål (tabell 1), lyfts ämnet våld i nära relationer in och vävs ihop med övrig undervisning med särskilt fokus vid ett antal tillfällen under kursen. Kursen innebär undervisning om ökad komplexitet, stressrelaterad- och psykisk ohälsa och långvarig smärta där konsekvenser av våldsutsatthet och symptom, som kan uppstå med fördröjd debut, vävs in. Kunskap och färdighetsträning i hur våldsutsatthet kan visa sig i kroppen, i vår hållning och vårt rörelsemönster genomförs och studenterna tränas i hur de kan bedöma och behandla besvären via kroppen. Hedersrela-

terat förtryck och SRHR är del av innehållet i kursen. Det inleds med kortare föreläsningar och därefter dialog i grupp om normer, fördomar, värderingar, egenupplevda utmaningar och professionellt förhållningssätt.

I kursen ingår undervisning om hur vi behöver utöka vår intervju/anamnes för att fånga upp långvariga besvär och screena för olika symtom. Studenterna övar på att ställa frågor kring våld och våldsutsatthet och tränar också färdighet i intervjuövning genom rollspel. I Västra Götalandsregionens riktlinjer och rutiner är det ålagt vårdgivare att ställa frågor kring våld och våldsutsatthet och det är viktigt för studenterna att få öva praktiskt och prova formuleringar inför sin VFU.

I termin 5, efter VFU (Verksamhetsförlagd Utbildning) i öppenvård förväntas studenten ställa frågor kring våld i anamnestagning enligt regionens riktlinjer och uppföljning sker vid färdighetsexamination. Momentet examineras genom seminarium, vid färdighetsträning och rollspel, genom patientfall där bemötande och behandling får plats samt genom en individuell skriftlig reflektionsuppgift.

Pedagogik

För att undervisa om våld och våldsutsatthet behöver det, liksom vid annan undervisning, vara tydligt för studenterna vad det förväntade studieresultatet är och hur kopplingen mellan ämne, undervisningsform och examination hänger ihop. Ovanstående väl genomarbetade läraaktiviteter ökar studentens kunskap om och konsekvenser av våldsutsatthet och ger verktyg för tillämpning inom, i vårt fall, fysioterapi och att förstå den professionella rollen och dess ansvar. Det skapar även möjlighet till ökad självkännetdom och empatisk förmåga.

Eftersom ämnet väcker känslor är det viktigt att det finns möjlighet till gemensam reflektion i smågrupper och i helklass där läraren kan fånga upp tankar och känslor. Att endast passivt lyssna till en kunskapsförmedlande föreläsning riskerar att lämna studenter med alltför många obesvarade frågor och risken att man inte vågar närmar sig frågan och därmed patienten ökar.

Resultat / Uppföljning

Studenters reflektioner efter genomförd utbildning är att det har varit värdefullt att få lov att diskutera och prova på att ställa frågor. Nedanstående citat är taget från en av kursutvärderingarna efter genomgången kurs i termin fem av sex. Det sätter ord på vår tanke med det upplägg gällande våld i nära relationer samt mäns våld mot kvinnor. Att skapa ett tryggt forum för att diskutera, reflektera samt våga ställa frågan.

“Att få träna på att fråga om våld under utbildning, innan det är skarpt läge har gjort mig lite tryggare i att tänka steg för steg i bemötande, undersökning och behandling. När

problematiken är komplex har jag ibland känt att jag inte alls vet var jag ska börja, det kan kännas som ett problem utan en lösning. Men genom att få öva, resonera metodiskt och att få genomföra övningar med patientfall har jag blivit tryggare. Jag kan alltid ställa frågan.”

I takt med att forskning bedrivs och att kunskap växer fram, så behöver examens- och lärandemål alltid ses över och vidareutvecklas. När det gäller mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer har det blivit tydligt att kunskap om sexuell hälsa samt kunskap om makt är viktig i sammanhanget. Det har lett till att även dessa ämnen ses över och håller på införlivas i utbildningen för att stärka den ytterligare. Vår förhoppning är att studenterna ska komma ut i sin professionella roll bättre förberedda och att alltid ställa frågan, och därefter kunna hantera svaret.

Rekommendationer för andra utbildningsprogram

Som utbildningsprogram och lärare behövs en särskild uppmärksamhet på att en studentgrupp är heterogen, inte minst när det kommer till studenters erfarenhet av våld. Det finns studenter med personliga erfarenheter av våld under livet och potentiellt även studenter som har erfarenheter av att själva använda våld. Det kommer också att finnas studenter som är vänner eller anhöriga till våldsutsatta och förövare i undervisningsrummet. I det fall det här uppmärksammas behöver det finnas kompetens hos utbildningsprogram och lärare om hur det ska hanteras tillsammans med studenten.

Läraren behöver förstå och kunna hantera det eventuella motstånd som kommer från studenterna. De flesta studenter uppskattar och kan hantera undervisningen om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer men det förekommer tillfällen då studenter, enskilda eller i grupp, uttrycker motstånd mot den kunskap som förmedlas. Motstånd kan yttra sig tydligare när det gäller särskilt värdeladdade frågor. Det är därför viktigt att såväl kollegiet som den undervisande läraren är förberedd och själv har reflekterat kring sina tankar, känslor och normer kring våld, våldsutsatthet, offer och förövare och att stöd finns för läraren i arbetsgruppen.

Utbildningsprogram och lärare behöver ges förutsättningar för att höja grundläggande kompetens inom ämnet. Många gånger är det alltför personbunden specialistkunskap som undervisning hänger på och den röda tråden får svårt att överleva genom ett helt utbildningsprogram och blir väldigt sårbar. I dag finns det möjlighet att ta del av kurser skapade på uppdrag från Jämställdhetsmyndigheten och som ges av olika lärosäten i Sverige. Vår rekommendation är att stimulera och stötta de som har ett intresse för ämnet, se till så att de får ta del av den kunskapsstöd som finns idag. Ju fler som har ökad kunskap desto bättre, det tjänar alla på.

Finns möjligheten att arbeta tillsammans med studenter genom etablerade samverkansorgan, så är det en mycket positiv del i att få en lärsituation som är förankrad även i studenters uppfattning om ämnet och önskan om kunskapsinhämtning.

Vad har vi lärt oss på vägen?

Vi har lärt oss att nyttja studenternas kompetens. De kommer med olika erfarenheter och tankar från livet och såväl inför ett nytt moment som utvärdering efteråt kan de hjälpa oss att förstå vad de behöver i sin lärprocess. Vår förhoppning i det här ämnet är att de känner sig trygga att, så som det är möjligt som nyutexaminerad, möta personer med erfarenhet av våld.

Referenser

1. Nationellt centrum för kvinnofrid. VÅLD OCH HÄLSA – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Uppsala Universitet; 2014:1. Url:<http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/487/nck-rapport-vald-och-halsa-2014-1.pdf>
2. Nationellt Centrum för Kvinnofrid. Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. Uppsala; 2010:4. Url:<http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/492/nck-rapport-att-fraga-om-valdsutsatthet-som-en-del-av-anamnesen-2010-4.pdf>
3. Sinisalo E, Hällén LM, editors. Våld i nära relationer Socialt arbete i forskning, teori och praktik. Stockholm: Liber AB; 2018.
4. Bragée BW. Kroppen först. En behandlingsmodell vid psykosomatik. Lund: Studentlitteratur AB; 2013.
5. Stensson K, Claesson I, Heimer G. Våldsutsatta kvinnors hälsa och livssituation - en longitudinell deskriptiv studie. Uppsala: Rikskvinnocentrum; 2006. Url:http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/189/V%C3%A5ldsutsatta%20kvinnors%20Halsa_och_livssituation_RKC.pdf
6. WHO. Global and regional estimates of violence against women. Geneva: World Health Organization; 2013. Url: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625>
7. SOU. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Stockholm, SOU; 2015. Report No.: 2015:55. Url:https://www.regeringen.se/49c72e/contentassets/738becd6961e4a3d8d986c00b8c8bc9e/nationell-strategi-mot-mans-vald-mot-kvinnor-och-hedersrelaterat-vald-och-fortryck-sou_2015_55.pdf
8. Berglund A, Witkowski Å. Vårdens ansvar. In: Heimer G, Björck A, Albért U, Haraldsdotter Y, editors. Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar. Lund: Studentlitteratur AB; 2019. p. 165-91.